

УДК 821.161.2. Коб 09

ПРОБЛЕМА РОДИНИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ: МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Людмила Починок. Проблема родини у творчості Ольги Кобилянської: морально-етичний та національний аспекти.

У статті акцентується увага на проблемах родини та виховання дітей, що займають одне з чільних місць у прозі О. Кобилянської. порушені питання досліджуються як у морально-етичному, так і в національно-патріотичному аспектах, що демонструє глибину бачення письменницею цих проблем.

Ключові слова: рід, родина, батько, мати, діти, виховання, нація, держава, мораль, патріотизм.

Людмила Починок. Проблема семьи в творчестве Ольги Кобылянской: морально-этический и национальный аспекты.

В статье акцентируется внимание на проблемах семьи и воспитания детей, что занимают одно из ведущих мест в прозе О. Кобылянской. Затронутые вопросы исследуются как в морально-этическом, так и в национально-патриотическом аспектах, что демонстрирует глубину видения писательницей этих проблем.

Ключевые слова: род, семья, отец, мать, дети, воспитание, нация, государство, мораль, патриотизм.

Ludmila Pochinok. The problem of the family in the work of Olga Kobyljanskoy: ethical and national issues.

The article focuses on the problems of family and parenting that occupy one of the leading places in the prose of O. Kobyljanska. The issues raised studied both in the moral and ethical, and in national-patriotic aspects, demonstrating the depth of the writer's vision of these problems.

Keywords: family, father, mother, children, upbringing, nation, state, morality, patriotism.

Всупереч думці, що склалася у свій час в літературознавстві про О.Кобилянську як емансипантку, письменниця у своїй творчості саме в гармонійному поєднанні жіночого і чоловічого ідеалів, а не у вузькій ідеї „вивільнення, повної свободи жінки від чоловіка”, вбачає рушійну силу прогресу, самореалізації, саморозкриття нації, – у поєднанні ідеалу жінки, яка здатна створити умови для гармонійного розвитку духовних начал у найменшому осередку нації – сім’ї, та ідеалу чоловіка, мудрого і вольового громадянина, що разом із подібними собі чоловіками спроможний забезпечити умови для якнайповнішого розквіту цілої нації – утвердити Українську самостійну державу. Письменниця порушує проблеми, які споконвіку цікавили і турбували митців, – проблеми батьків і дітей, протистояння і спадкоємності поколінь. Однак ці традиційні для світової і зокрема для української літератури проблеми постають у творчості О. Кобилянської в дещо незвичному ракурсі: морально-етичний аспект цих питань тісно переплітається з не менш важливим національно-патріотичним.

Крізь призму проблем родинного спектру творчість белетристики розглядалась у вітчизняному літературознавстві доволі рідко. Цього питання лише почасти торкалися такі дослідники, як Н. Томашук, А. Самофал, В. Жила, В. Косик. Проте й досі проблема залишається невичерпаною і актуальною, тому спробуємо хоча б частково охопити основні ракурси бачення письменницею проблеми родини, подружжя та окреслити своєрідність втілення цього ідеалу у її творчості.

До питання жіночої емансипації, якою була в юності гаряче захоплена, письменниця все ж підходить з певною настороженістю, адже, розуміє, що вона, крім добра, свободи, незалежності і самоствердження, несе в собі ще й небезпеку крайнощів у стосунках чоловіка й жінки, безладдя у суспільстві. І хоча вважає справедливим виборювання жіноцтвом рівноправності з чоловіками в питаннях освіти, духовного самоствердження, матеріальної незалежності, проте не може прийняти факту занедбання моральних норм доброчинності, порядності і пристойності: “Нехай жінки студіюють, нехай працюють, лиш так зв. „домове огнище” нехай не нищать, не замінюють його на ресторани та місця розваги” [1, с. 137].

О. Кобилянська в листі до С. Смаль-Стоцького так розкриває своє розуміння ідеалу жінки: “І жінок нам треба – не ляльок, а героїнь, героїнь в хатнім господарстві, у вихованню дітей, героїнь, що могли б в данім разі своїм дітям і батьків заступити, героїнь, що покинуті своїми чоловіками держались би на п’єдесталі чистоти, моралі, і знали би лиш одну ціль – не себе, не своє вибагливе

“я”, а свої діти” [3, с. 279]. Кобилянська переконана, що жінка нарівні з чоловіком може вирішувати не лише родинні, а й громадські проблеми, і що одержання освіти, а згодом фахова праця не перешкоджають їй бути вірною дружиною, ніжною матір'ю і доброю господинею. Осмислюючи проблему подружжя в різних її аспектах, письменниця приходиться до висновку, що крім “відповідної ступені культури” (“Думи старика”), неодмінно повинна бути ще й духовна близькість, світовідчуттєва спорідненість подружжя (“Апостол черні”), щоб чоловік і жінка були щасливими в подружньому житті, щоб їхня сім'я стала міцною цеглиною в підмурівку держави.

У житті героїв Кобилянської, як і самої письменниці, особливе місце на шкалі духовних цінностей посідає пам'ять роду. Якраз такі проблеми, як збереження національного обличчя народу, спадковості культурних традицій у віках, взаємозв'язку поколінь, відповідальності старшого покоління за молодше, відповідальності за нерозривність у віках нитки народних традицій і моральних законів, О. Кобилянська і порушує у своїй філософсько-патріотичній новелі „Думи старика”. Тут чи не вперше у своїй творчості О. Кобилянська прагне окреслити образи таких батьків, які були б своїм дітям за взірць, ідеал, від якого вони могли б починати свій подальший ріст, розвиток, спираючись на найкращі традиції своїх батьків, на їх розуміння і підтримку. В новелі письменниця окреслює образ батька – суворого, січеного життям, однак, мудрого і дбайливого, а в душі – чуйного і люблячого. Зокрема, авторка подає таку самохарактеристику героя: „Між вами всіма я був собі – як “цар”. Строгий, але, здається, й добрий. Мав ухо й очі для всіх, і для кожного зокрема. Мав руку, що нагороджувала, і мав руку, що карала. А головою працював день і ніч. І все лиш будучину бачив” [2; 3, с. 380]. Пліч-о-пліч з ним долала життєвий шлях його дружина, з якою разом ростив дітей, стежив за їх розвитком, радів і ридав над ними. Найтеплішими словами говорить про неї старий батько в уявній бесіді з дітьми: „Мати ваша була немов постать із Св. Письма [...] Ніжна й енергічна. Добра й невмолима, лагідна й строга й мудра, як той вуж” [2; 3, с. 378–379]. Зображені у творі батько й мати прагнуть створити в сім'ї гармонійну атмосферу, взаємно доповнюють один одного у вихованні своїх дітей. Письменниця, таким чином, підкреслює неocenенну перевагу виховання дітей у повноцінній родині. Тому невимовним смутком сповнені слова батька, звернені до овдової дочки, що перейняла в свої материнські руки ще й батьківський обов'язок: “Я бачу, як ти, осамітнена, заходиш коло своїх [...] дітей. Я сказав би – глядиш подвійними очима на них. Раз – за мужа свого [...] щоб в його дусі бути товаришкою й виховувачкою дітей його; а раз за себе – щоб з твоєї особистості набирали духовного корму й укладу” [2; 3, с. 384].

За дитячими постатями письменниця завжди бачила перспективу подальшого життя, людину майбутнього. Саме тому від традиційної для творчості письменниці, магістральної проблеми самовиховання, самовдосконалення відбруньковується, починаючи з нарису „Аристократка”, проблема виховання підростаючого покоління (згадаймо заповіді „бабусі”-аристократки” онукові: „ніколи не пити”, а пізніше – „остати своему народові вірним” [2; 1, с. 434]). Згодом, у „Думах старика”, проблема виховання наступних поколінь вже є не периферійною, як в „Аристократці”, а центральною, і її морально-етичний та національно-патріотичний аспекти розглядаються не відокремлено, як раніше, а в тісному поєднанні.

Отож у новелі „Думи старика” батьки постають насамперед як вихователі наступного покоління. Мудрі й далекоглядні, вони виховують своїх дітей передусім власним прикладом – прикладом невтомної праці й жертвності, і дбають не лише про моральне, а одночасно й про національне виховання своїх нащадків, глибоко відчуваючи те здорове начало, що закладене в народних звичаях і традиціях. Виховання розуміється письменницею як безперервний із покоління в покоління творчий процес. Батьки самі намагалися бути взірцями для своїх дітей, тож і з них прагнули сформуванню моделі-взірці для наступних нащадків, для народу свого. Намагаючись стримати своїх дітей і внуків від національного забуття, батько остерігає їх також і перед небезпекою занедбання найвищих моральних традицій народу, що теж веде, як і національне відступництво, до загибелі душі. Батько нагадує їм Божу заповідь: “любити ближнього, як себе самого”, і картає їх за те, що їхня праця заради самовдосконалення, задоволення духовних потреб власної особистості повністю заступає собою їх обов'язок перед іншими людьми, перед своїм народом.

Виховуючи дітей у гуманістичному й національному дусі, батьки плекали надію, що внуки їх стануть на ще вищий щабель духовного розвитку. Старик глибоко усвідомлює, що досягти

цього можна лише спільними злагодженими і цілеспрямованими зусиллями батьків. Тому до створення подружжя, на його думку, слід підходити мудро, керуючись не тільки почуттями, а й розумом – подружжя має бути дібраним. Подібні міркування щодо життєвої необхідності для подружжя духовної, культурної відповідності одне одному, спорідненості душ знаходимо і в раніше написаних творах О.Кобилянської („Людина”, „Природа”, „Impromptu phantasie”, „Царівна”). Це питання залишиться одним з найголовніших в подальшій її творчості та й в особистому житті письменниці. В новелі „Думи старика” проблему духовної спорідненості подружжя О.Кобилянська розкриває на прикладі життєвої долі сина і двох дочок старого батька і показує незаперечний вплив цього гармонійного взаємодобору на виховання, а отже, й на подальшу долю їхніх дітей.

Старий батько розповідає про гармонійне, повне любові і поваги, розуміння і взаємопідтримки, але трагічно коротке сімейне життя іншої своєї дочки, яка з власної волі й любові виходить заміж за близького їй по духу, однак смертельно хворого чоловіка. О. Кобилянська у своїй новелі спробувала відтворити ідеальні, гармонійні й чисті подружні стосунки, де немає місця байдужості, одноманітності й сірості буденщини, де панує щирість і відвертість, але завжди залишається ще й якась загадковість, що взаємно вабить одне до одного. Лише п’ять років прожило спільно подружжя, але духовна єдність між ними залишилась і по смерті одного з них, а їхня колишня гармонія знайшла продовження в дітях, яких вони прагнули виростити досконалішим. Старика тішить, що внуки його вже інші, що вони „чимось досконаліші, дозріліші й виразніші в почуваннях і думках своїх” [2; 3, с. 384], що душі їхні витонченіші, „збільшені” матір’ю їхньою. І дід впевнений у майбутньому своїх внуків, адже воно „має за собою цілий ряд минувшостей”, у його підмурівок закладені міцні, віковічні традиції дідів і прадідів – народу їхнього.

Свою віщою душею старий батько відчуває, що саме ці „золоті” традиції, засвоюючись молодими поколіннями, нерозривно в’яжуть їх в єдине ціле з найвіддаленішими у віках поколіннями їхнього роду, творячи народ, націю. Ця сув’язь поколінь, їх духовна спадкоємність передається в новелі символічним образом „золотої нитки”, „золотого пасма”, що є наскрізним у творі: „Пасма золотого не губить за собою... щоб не згубили сліду матері вашої, і батька, і діда, і прадіда... а будучність ваша не розіб’ється” [2; 3, с. 385]. Це звертання старика до своїх дітей і внуків у фіналі новели переростає в узагальнене звертання-заповіт старших поколінь до молодших, в якому сконцентровані мудрість досвіду, біль і надія, молитва і віра в незнищенність духу народу, нації у віках: „Згадуйте предків своїх, щоб історія перед вами не згасла, і золоті нитки не згубить... Молюся за вас...” [2; 3, с. 387].

Не менш гідними репрезентантками української національної інтелігенції у творчості О. Кобилянської виступають і шляхетні образи жінок, що виховують своїх дітей в пошані до рідного, так часто зневажаного і погордженого народу. „Народ шануй і люби, – звертається Анна Яхнович із повісті „Ніоба” до своєї дочки в уявній розмові з нею, – бо інтелігенція не є нічим іншим, як лиш його вицвітом, – а ти сама нічим іншим, як дрібна квітка з її осередку” [2; 3, с. 88]. А героїня новели О. Кобилянської „Аристократка”, кривди якої були страчені в Росії за політичні переконання, своє незалежне право бути сильним, високим і гордим, що зосталось їй по благородних предках, передає у спадок своєму онукові з мудрою настановою: „Нічо не стало великим [...] що не було і в подробицях велике, а знало без товариства бути сильне” [2; 1, с. 434], а відтак бере від нього присягу – „остати своєму народові вірним”.

Вічно актуальні і взаємопов’язані між собою проблеми відповідальності батьків за майбутнє своїх дітей, а отже, і за майбутнє свого народу, виховання підростаючого покоління в дусі національних традицій, духовної спадкоємності поколінь однієї нації О. Кобилянська порушує і в романі „Апостоли черні”. Однак проблема національного в „Апостоли черні” – це не тільки виховання в дітях вірності національним традиціям, зародження в них стремління розвивати українську культуру, – це пробудження прагнення до значно вищого чину – державотворчого.

В центрі уваги авторки три покоління давнього українського роду Цезаревичів. Простежуючи життєвий шлях батьків і дітей Цезаревичів, зображуючи їх у найрізноманітніших відносинах як родинного, так і громадського характеру, письменниця порушує цілий спектр морально-етичних, соціальних, національно-культурних і політичних проблем.

Виховуючи молоде покоління, слід, як зазначає письменниця, не лише спиратися на віковічні національні традиції, а й зважати на потреби народу, батьківщини в умовах сучасної

доби. Так, герой роману, Максим Цезаревич, свідомий свого батьківського обов'язку, в розмові з дружиною підкреслює: „Виховуючи свої діти, ми мусимо не забувати, що ми їх і для України виховуємо. А вона потребує іншого, як досі, чоловіка, іншу жінку” [1, с. 10]. Такої ж тактики у вихованні дітей свого дядька дотримується й убога родичка Альфонса Альбінського – Ольга, що по смерті пані Альбінської перебрала на себе материнський обов'язок. Виконуючи бажання покійної, яка була україркою, Ольга плакала в її дітях “любов до матірньої української мови і до свого народу, вчила не вирікатися його і не приносити йому сорому безхарактерністю” [1, с. 178]. Виховання сили волі, твердості вдачі, стійкості перед ударами долі й відпорності проти всякої спокуси було стержневим і в родині Цезаревичів. Так, звертаючись із проханням про опіку для свого єдиного сина до його бабусі і Ольги Альбінської, капітан Цезаревич заповідає виховати хлопця джентльменом, спартанцем і українцем, щоб був загартований на тілі і душі і міг собою володіти. Дбаючи про майбутнє свого сина, що успадкував м'яку батькову вдачу, офіцер дбає тим самим і про майбутнє свого народу. „Мамо! – звертається він з останнім проханням до матері своєї померлої дружини. – Максима мого, що вдачею більше в мене вдався [...] – хороніть його! Не від голоду і холоду, а від моральних недуг. Виточіть з нього граніт, бо нам треба сильних. Видеріть з нього серце, хай не знає сліз. Хоч би теслею був, ковалем чи офіцером, нехай буде джентльменом [...] Бо і наслідники його не будуть інші. Лише на самім споді душі [...] залишіть йому іскорку золота. То для нашого народу...” [1, с. 102].

Неабиякий вплив на духовний розвиток Максима йшов від його гордої, енергійної і вольової бабусі, яку він дуже шанував. Вона привчала онука бути твердим, як залізо, і непохитним, не зневірюватися своїй нації, мужньо зносити всі удари життя. Щоб посилити в душі Максима почуття святості батьківського заповіту і відповідальності перед ним, його бабуся, мудра й енергійна жінка, велить онукові скласти над труною батька присягу вірності: „Я, єдиний твій син, тату, присягаю тобі: чим би я не став без тебе в житті – робітником чи декорованим паном, бути ним чесно, боротися проти рабства, налогів душею і тілом і залишитись своєму народові вірним аж до кінця свого життя. Так мені, Боже, поможи. – Амінь” [1, с. 89]. Прагнучи сповнити останнє бажання капітана Цезаревича – виростити його сина спартанцем і українцем, бабуся, зібравши всю свою душевну міць і силу волі, чинить цілком в дусі класичних спартанських традицій: віддає свого онука на виховання в суворі руки ворога – в дім винуватця смерті його батька поляка Альфонса Альбінського, де б до нього „не підходили в рукавицях, а вчили зарані молота і ковадла”.

Ці риси вдачі зберіг Максим на все своє життя. Суворий побут і спартанське виховання викували і загартували його залізну, стоїчну вдачу. Як чоловік і як член своєї народності Максим був твердим і непохитним у світлі і у важкі хвилини свого життя. Такими ж загартованими на тілі і душі хотів Максим Цезаревич виховати і своїх дітей – одинака-сина і трьох доньок. Пам'ятаючи батьківську настанову: „будь кращим батьком, як я”, прагнув душі своїх дітей „зсередили витовкти молотом натвердо, щоб [...] обзивалися на поклики важних подій в житті лиш чистим, дзвінким голосом” [1, с. 114]. У цій справі він був непохитним, поважним і послідовним. Дітей виховував якомога чесно, відшліфовував їх душі, щоб були здатні на високі почуття, що спонукають до великих, значних справ. Дружина Максима Цезаревича, поважна, добра, маломовна і терпелива, була у всьому помічною своєму чоловікові, зокрема й у вихованні дітей. Вони надзвичайно глибокодумно підходили до високого покликання батьківства – виховати зі своїх дітей гідних, дійових людей, справжніх громадян, що жили б з користю для свого народу і вітчизни.

Таким чином, засвідчуємо, що проблема родини у творчості О.Кобилянської займає одне з ключових місць, як, власне, і в системі ціннісних координат письменниці, а тому потребує щеглибішого і повнішого охоплення в окремих наукових студіях.

Література

1. Кобилянська О. Апостол черні: Повесть / О. Кобилянська. – Львів: Каменяр, 1994. – 243 с.
2. Кобилянська О. Твори: У 5 т. / О. Кобилянська. / [вступ. ст. М. П. Комишанченка]. – К.: Держлітвидав України, 1962-1963. [Т. 1. – 1963. – 491 с.; Т. 2. – 1962. – 480 с.; Т. 3. – 1963. – 439 с.; Т. 4. – 1963. – 512 с.; Т. 5 / [упоряд., підгот. текст. та приміт. Ф.П.Погребенника]. – 1963. – 767 с.].
3. Смаль-Стоцький С. Дорогії земляки: [реферат] / С. Смаль-Стоцький // Ольга Кобилянська: Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності / [Зладив Л.Когут]. – Чернівці: Накл. ювілейн. комітету в Чернівцях, 1928. – С. 277–288.